

Những vấn đề giải quyết của ta  
 Duy tân làm lợi nước nhà  
 Cho mau bắt kịp người ta với mình

Ở Cái Mơn có Trương Vĩnh Ký  
 Người có công trong việc xiển dương  
 Cho nền văn học nước Nam  
 Dùng chữ quốc ngữ trong trường phổ thông

Làm thông ngôn cho đoàn Sứ bộ  
 Sang Tây phương trao đổi ngoại giao  
 Trở về sau đó ít lâu  
 Chuyên tâm dịch thuật sách Tàu, chữ Nôm

Pháp đã chiếm nhiều phần đất nước  
 Đất Nam kì xâm lược từ lâu  
 Bắc kì thôn tính mưu sâu  
 Bourayne thuyền chiến khởi đầu tiến vô

Năm Nhâm Thân(1873)tên Đồ Phổ Nghĩa  
 Đem thương thuyền dựa vĩa giặc Tây  
 Mượn đường mua bán qua đây  
 Vân Nam, Hà Nội vẽ ngay hải trình

Phan Đình Bình cùng quan Khâm Mạng  
 Gọi Dupuis đàm phán giao thương  
 Cấm không cho chở đi đường  
 Gạo thóc, đạn dược, súng trường, quân trang

Jean Dupuis chẳng màng khuyến cáo (1872)  
 Vẫn cho thuyền chạy thẩu Vân Nam(1873)  
 Quân ta ra lệnh bắt giam  
 Những tên ngang ngạnh công nhân trên tàu

Jean Dupuis bắt đầu làm loạn  
 Kéo lên bờ sửa soạn tấn công  
 Bắt đi mấy lính hộ phòng  
 Hai viên quan lại giam chung một buồng

### PHÁP CHIẾM THÀNH HÀ NỘI (1873)

Trong khi đó giặc đang kiểm soát  
 Gọi Garnier đang ở Trung Hoa  
 Tuần dương hạm Pháp kéo qua  
 Hai bên thương thuyết tìm ra giải trình

Đang thương thuyết thỉnh linh giặc nổi  
 Vây hãm thành gửi tối hậu thư  
 Tri Phương viết lệnh gửi cho  
 Phải mau bẻ gãy mưu đồ của Tây

Cửa Đông Nam giặc vây dày đặc  
 Tấn công thành đại bác nổ vang  
 Cư dân sợ hãi bỏ chạy  
 Còn quan Khâm Mạng bị thương ở đùi

Thành đã rơi vào tay giặc Pháp  
 Dùng luật rừng trấn áp quan quân  
 Cho người lòng sục trong dân

Bắt giam nghĩa sĩ để ngăn chống ngấm

Phò mã Lâm mặc dù trúng đạn  
Gục trên thành tay vẫn cầm gươm  
Tướng quân cũng đã bị thương  
Chối từ băng bó vết thương trên đùi(1873)

Nguyễn Tri Phương ngậm ngùi vận nước  
Trước địch quân nhả thuốc nhện ăn  
Ba mươi tháng Chạp(1873)trối rằng :  
“Một đời vì nước quyết quên thân mình”

Pháp lấy xong được thành Hà Nội  
Bèn xuất quân tiến tới Trung Châu  
Hưng Yên, Phủ Lý tóm thâu  
Ninh Bình, Nam Định lọt vào bọn Tây

Hautefeuille Hải quân Thiếu úy  
Chiếm Hải Dương như thế trở tay  
Giáo dân Phát Diệm theo Tây  
Vui mừng thoát cảnh đọa đày trước kia

### FRANCIS GARNIER TỬ THƯƠNG

Hoàng Kế Viêm được chia trấn thủ  
Làm Tiết Chế Quân Vụ Bắc Kỳ  
Cờ Đen cướp biển xin về  
Cho Lưu Vĩnh Phúc chỉ huy bọn này

Quân Nam triều rút lui trấn giữ  
Giặc Cờ Đen cố nhử bọn Tây  
Vu vơ mấy phát đạn bay  
Dụ cho quân Pháp rời ngay khỏi thành

Quân Cờ Đen thu binh trốn chạy  
Pháp đuổi theo ra tới ngoại ô  
Đến chân cầu Giấy thì vừa  
Lọt vào thòng lọng bất ngờ của ta

Trận phục kích thật là diệu kế  
Ta , bấy giờ ở thế thượng phong  
Garnier trúng đạn tử vong(1876)  
Làm cho quân giặc vô cùng lo âu

Quân ta đã từ lâu yếu thế  
Nhưng trận này khổng chế giặc Tây  
Dupré Thống Đốc lên thay (1873)  
Liên sai sứ giả trình bày với ta

Philastre thanh tra đại úy  
Theo lệnh Tây đến Huế điều đình  
Cùng ta giải quyết tình hình  
Sao cho đừng để tranh giành về sau

## SỰ THAY ĐỔI TRONG VIỆC BANG GIAO VỚI PHÁP HÒA ƯỚC GIÁP TUẤT 1874

Năm Giáp Tuất ký vào hòa ước (1874)  
Hăm hai điều định được như sau :  
Đặt chức lãnh sự ra vào  
Ưu tiên thương mại ngoại giao nước ngoài

Nguyễn Văn Tường Khâm Sai chánh sứ  
Được triều đình cắt cử nghị thương  
Còn Krant đại diện Tây dương(1874)  
Buộc ta cắt đất để nhường cho Tây

Từ Giáp Tuất(1874) tới nay năm Ngọ(1882)  
Pháp và ta đã tỏ bình yên  
Sứ thần trao đổi hai miền  
Khâm sứ Philastre giữ quyền ngoại giao(1876)

Ong Philastre mặc dầu người Pháp  
Nhưng lại thích học tập Hán văn  
Biết ông hiện tại đang cần  
Vua sai thầy cử dạy giùm ông ta

Việc giao hảo giữa ta và Pháp  
Đã trở nên hòa hợp nhiều hơn  
Vấn đề trao đổi ngoại thương  
Được đem bàn bạc luận cương rõ ràng

Việc truyền đạo có phần cởi mở  
Giáo sĩ nay giúp đỡ khá nhiều  
Để dân thoát cảnh đói nghèo (1868)  
Văn Điền mật tấu mấy điều yên dân

Chính phủ Pháp tặng tuần dương hạm(1876)  
Cùng khí tài súng đạn cho ta  
Vua sai Tham tá đi qua  
Nhận về năm chiếc tuần tra dọc bờ

Năm Mậu Dần(1878)cấp cho Hà Nội  
Trăm khẩu súng quà gởi của Tây  
Để cho hai nước từ đây  
Giữ niềm hòa khí lâu dài hai bên

Bộ Ngự chế có thêm mấy quyển  
Vịnh sử Nam những chuyện xa xưa(1877)  
Luật hình vua lại truyền đưa  
Gởi cho Khâm sứ làm quà của ta

Vua sai qua xã giao thăm viếng (1881)  
Một tháng hay hai tháng một lần  
Có khi tại cửa Ngọ Môn  
Giao hòa yến tiệc đãi đằng sứ Tây

Nguyễn Thành Ý được sai đi Pháp(1877)  
Đấu xảo đưa các loại thổ nghi  
Lấy thêm đồ đệ đem đi(1879)  
Toulouse ở lại học nghề động cơ

Lại chọn người tuyển cho sang Pháp(1879)  
 Sang nước Anh quan sát xứ người(1870) (1881)  
 Mua tàu của Đức năm rồi(1872)  
 Bang giao với Ý, tiếp người phương Tây(1879)

## QUYỂN HAI MƯƠI LĂM

### PHÁP CHIẾM HÀ NỘI LẦN II ( 1882)

Lúc Rheinart sang thay Philastre  
 Nhất là khi nội các của Tây  
 Lại bầu thủ tướng khác thay  
 Chính sách cai trị đổi ngay tức thì

Pháp muốn chiếm Bắc Kì lần nữa  
 Một nguồn tin báo của nước Anh(1882)  
 Vua ta nghe được phong thanh  
 Rằng chính phủ Pháp động binh năm rồi

Năm Nhâm Ngọ(1882)tháng hai vừa quá

Rivière đại tá hải quân  
 Đem hai chiến hạm tuần dương  
 Mấy ngàn lính thủy lên đường tới nơi

Đến Hà Nội đóng nơi Đồn Thủy  
 Rivière gửi tối hậu thư  
 Tổng đốc Hoàng Diệu khước từ  
 Chia quân chống giữ để ngừa tấn công

Thăng Long thành chìm trong biển lửa  
 Kho thuốc súng rực cháy nửa đêm  
 Tứ bề đạn pháo vang rền  
 Quân ta giao chiến chung quanh chiến hào

Bọn Việt gian cài sâu từng tổ  
 Đội thực dân súng nổ tấn công  
 Túa ra đốt phá lung tung  
 Khiến quân Hoàng Diệu khó lòng giữ yên

Rivière hay tin Hà Nội  
 Đã dần dần vượt khỏi quân ta  
 Tung quân đánh xáp lá cà  
 Quân Nam yếu thế lui ra dần dần

Tôn Thất Bá tay chân của giặc  
 Là Việt gian nằm sẵn trong thành  
 Đốt kho thuốc súng nghi binh  
 Giúp cho lũ giặc tràn nhanh vào thành

Lúc bình minh giặc xông vào chiếm  
 Ong Hoàng Diệu chạy đến Hành cung  
 Thảo tồ di biểu tận trung  
 Buộc dây oan nghiệt tạ lòng nước non

Miếu Quan Thánh vẫn còn ghi dấu  
 Mối căm hờn nung nấu tâm can  
 Chữ trung với nước vô vàn  
 Ngàn sau ai dám dễ dàng lãng quên

Quan Tổng đốc có tên Hoàng Diệu  
 Người Điện bàn , thuộc đạo Quảng Nam  
 Được vua cất cử ra làm  
 Tổng đốc Hà nội với hàm thượng thư

Khi ông chết di thư để lại  
 Có những câu mãi mãi về sau :  
 Tướng lược phi trường tử , tử quý sanh nhi vô ích.  
 Thành vong mạc cứu , túng nhiên tử hữu như cô

Cô trung nhi thệ giữ Long Thành,  
 nguyện trùng tiên thần Nguyễn Tri Phương ư địa  
 hạ  
 Sổ hàng huyết lệ ,vạn lý quân môn, nguyện nhứt  
 nguyệt chi chi chiếu minh , biểu thần xích tâm nhi  
 dĩ "

Cả toàn dân bùng lên khởi nghĩa  
 Khởi đầu là về phía Văn thân

Dâng cao như ngọn sóng thần  
 Bình Tây sát Tả , đuổi quan Tam tài

Ở Nghệ An : Như Mai, Trần Tấn  
 Lãnh đạo chùng nửa vạn dân quân  
 Truy kích diệt lũ tham quan  
 Nổi giáo cho giặc phản dân tộc mình

Sau khi chiếm được thành Hà Nội  
 Pháp bèn trao cho lũ tay sai  
 Tôn thất Bá được giao ngay  
 Nắm quyền sinh sát thay Tây điều hành

Ở kinh thành nhiều người phẫn uất  
 Trước thảm cảnh nước mất nhà tan  
 Nam triều họp mật mấy quan  
 Sớ dâng xin đánh giết quân tử thù

Vua truyền lệnh giao cho Túc Độ  
 Lập hội đồng nhận lại Thăng Long  
 Bởi vì giặc Pháp tính chung  
 Lợi nhiều nếu trả đất vùng này đi

Rivière liệt kê mười khoản:  
 Buộc triều đình nhượng hẳn Hà Thành  
 Từ hành chánh đến việc binh  
 Độc quyền thu thuế thương thuyền bán buôn

Chính phủ Pháp nhận luôn bảo hộ

Trên toàn phần lãnh thổ Đại Nam  
 Trước nhiều đòi hỏi tham lam  
 Vô cùng láo xược của quân bạo tàn

Cả toàn dân một lòng thề quyết  
 Suốt ba miền không thể thờ ơ  
 Trước quân cướp nước còn đồ  
 Cần Vương tự nghĩa phất cờ Văn Thân

Giặc đánh chiếm bất thần Nam Định  
 Cho pháo thuyền thôn tính Hòn Gay  
 Quan quân chiến đấu mấy ngày  
 Quân nhau với địch suốt ngày mới thua

Bắn gãy chân Carreau trung tá  
 Tấn công tàu đốt cháy Surprise  
 Quân ta chống trả gan lì  
 Dần dần hết đạn rút đi khỏi thành

Mưu lũ giặc gian manh xâm lược  
 Chúng cố tình cắt đứt ngoại giao  
 Lệnh cho Rheinart xuống tàu  
 Rời ngay khỏi Huế để vào trong Nam

Chúng cố làm tình hình căng thẳng  
 Để dễ bề điều động quân binh  
 Cho ngay tàu chiến vây quanh  
 Các đồn dọc biển án binh cắt đường

Quân Trung Quốc vội vàng phản ứng  
 Cho quân binh chặn đứng âm mưu  
 Cùng ta ngăn chặn kẻ thù  
 Muốn tràn chiếm lấy vùng bờ biển Đông

Hoàng Kế Viêm hợp cùng Vĩnh Phúc  
 Giữ các đồn khu vực Gia Lâm  
 Ngầm cho Quang Đản tấn công  
 Đánh cho Pháp rút về đồn thủy binh

Quân Cờ đen bất ngờ đánh Pháp  
 Nhắm chiến thuyền pháo tháp bắn sang  
 Lê dương, Tây tặc kinh hoàng  
 Làm tên đại tá vội vàng lui binh

Lấy trăm binh rời thành đánh đuổi  
 Quân Cờ đen rút khỏi rất nhanh  
 Lui về Cầu Giấy phục binh  
 Rivière quyết tự mình đuổi theo

Chân Cầu Giấy trời chiều lảng đảng  
 Vẫn im lìm hoang vắng thê lương  
 Phục binh nằm sẵn bên đường  
 Đột nhiên pháo lệnh nổ vang ngang đầu

Giặc tranh nhau tìm đường trốn thoát  
 Quân Nam Triều nhất loạt xông lên  
 Điếu thương súng đã nổ rền

Trơ vơ còn lại mấy tên cầm đầu

Rivière rướn cao lảo đảo

Một mũi gươm kết liễu cuộc đời

Nghĩa trang Montmartre ngậm ngùi

Hải quân đại tá thành người thiên thu

Triều đình Huế gặp giờ bối rối

Lúc nhà vua hấp hối trong cung

Trung tuần tháng sáu lâm chung(16-6-1882)

Là khi giặc Pháp sục lòng khắp nơi

Vua Tự Đức vốn người hay chữ

Băm sáu (36) năm nắm giữ ngôi vua

Văn chương thi phú có thừa

Rành về văn học nhưng chưa trải đời

Thật hiếm hoi thấy vua kinh lý

Ra khỏi thành để thấy nhân dân

Có đi mới hiểu được rằng

Quanh ta thế giới muôn phần văn minh

Dưới đáy giếng tưởng mình là nhất

Hóa ra rằng vốn thật sơ khai

Văn minh mình chẳng bằng ai

Bế quan, tòa cảng càng ngày thêm ngu

Vây quanh vua triều đình thiếu cận

Bỏ ngoài tai những bản điều trần

Vua nghe một lũ nịnh thần

Chuyên môn đổ kị theo chân người Tàu

Nguyễn trường Tộ trình tâu việc nước

Dâng lên vua mưu chước canh tân

Các quan thiếu cận lại bàn

Cho ông công giáo thành phần theo Tây

Lại cấm đạo càng ngày càng dữ

Đốt giáo đường giáo xứ tan hoang

Thừa sai linh mục kinh hoàng

Chặt đầu xử giáo dã man vô cùng

Về văn hóa nói chung tạm được

Có rất nhiều trước tác khá hay

Hoàng Quang còn được tới nay

Văn chương như Quát tài thay hại mình

### DỤC ĐỨC HOÀNG ĐẾ (1883)

Lại nói chuyện chung quanh di chiếu

Triều thần tôn Dục Đức lên ngôi

Tân quân cho gọi mấy người

Tiến Thành, Tường, Thuyết vào nơi cấm phòng

Điều bất ổn ở trong di chiếu

Lại là điều nếu cú nguyên văn  
Được đem đọc trước triều thần  
Sẽ gây bất lợi tự quân sau này

Tường ,Thuyết muốn ra tay phế lập  
Nhân dịp này sắp đặt âm mưu  
Giữa triều đang lúc bất ngờ  
Trách sao di chiếu mấy từ bỏ đi

Trong di chiếu lời phê Tự Đức  
Dục Đức kia vốn thực hiếu dân  
Thuyết ,Tường dựa thế đại thần  
Gọi quân Phấn Nghĩa bắt giam tức thì

### HIỆP HÒA HOÀNG ĐẾ ( 1883)

Rước Hiệp Hòa trị vì đất nước  
Lễ tấn phong ở trước Thái Hòa  
Trong khi buổi lễ chưa qua  
Bất đồng đã xảy giữa ba đại thần

Vị tân vương ra tay tự quyết  
Truất binh quyền Tường ,Thuyết trong quân  
Giao cho Tuy Lý hoàng thân  
Đối đầu cùng Pháp giữ phần hiệp thương

Ngầm sai quan Tiễn Thành phụ chánh  
Vào trong cung nhận lãnh mật thư

Truyền ngay trăm quyết ,bêu đầu  
Hai ông Tường ,Thuyết kể từ hôm nay

Nhưng cơ mưu không may bại lộ  
Thuyết và Tường bèn xử tội này  
Tam ban triều điển trên khay  
Đổ mồm độc được chết ngay tại nhà

Rồi hạ lệnh điều tra cận kề  
Giết Tiễn Thành lặn lẽ trong đêm  
Triều thần xanh mặt nín êm  
Tấn tuồng khủng bố càng thêm kinh hoàng

Tình thế gặp lúc đang khủng hoảng  
Thuyết và Tường quây loạn trong cung  
Trong khi đại tá hải quân  
Bị ta giết chết tin hung đưa về

Hạ viện Pháp tức thì biểu quyết  
Chuẩn chi liền hai triệu Phật lằng  
Cử ngay thiếu tướng lục quân  
Cùng viên đô đốc hải quân tháp tùng

### PHÁP CHIẾM CỬA THUẬN AN

Cửa Thuận An chập chùng thuyền chiến  
Cờ tam tài tên biển phát phơ  
Đô đốc Lê Sĩ hô to  
Giặc Tây đổ bộ lên bờ phía nam



Đồn Trấn Hải giặc tràn công phá  
 Quân Nam triều đánh trả vùng lên  
 Giặc Tây bắn phá như điên  
 Chung quanh đại bác nổ rền inh tai

Lũ châu mai Nam quân bắn trả  
 Lũ giặc Tây xác ngã chồng nhau  
 Máy lần giặc cố xông vào  
 Quân ta tử thủ trong hào chiến công

Mặt biển Đông ầm ì tiếng súng  
 Pháo thuyền Tây bắn trúng vào thành  
 Ở đồn Hà Nhuận , Nam binh  
 Rút lui qua phá Hà Thanh về Truồi

Tối ngày rằm trăng soi Bạch Mã  
 Đầm cầu Hai đạn phá ngang trời  
 Chiền thuyền nhấp nháy ngoài khơi  
 Am hồn tử sĩ lạc loài trong đêm

Quan Trấn Thủ trung kiên tử tiết  
 Ông Lê Sĩ nhất quyết hy sinh  
 Tới lui trên mặt pháo thành  
 Mặc cho đạn nổ chung quanh bên mình

Mặt trời lên bình minh trên biển  
 Chính là lúc giặc hãm công thành  
 Nguyễn Trung ,Thúc Nhẫn , Lâm Hoành  
 Liệu mình thất thế gieo mình trận vong

Chiếm Thuận An giặc vòng về Huế  
 Định hành quân như thế chẻ tre  
 Kinh thành sắp sửa lâm nguy  
 Vua sai Bộ Lại cử đi điều đình

Năm bảy dặm ngoài kinh đô Huế  
 Tụ giặc Tây tìm kế đi lên  
 Bị dân ở xã An Truyền  
 Phục kích giáo mác hai bên vệ đường

Lấy mù u rải đường quan tái  
 Mong cầm chân lũ quái lê dương  
 Ra sức chống bọn xâm lăng  
 Dốc toàn lực lượng chặn đường chung quanh

Giày “săn đá” ngã nghiêng lính giặc  
 Lòng ái quốc quặn thắt từng cơn  
 Có gì ngoài cánh tay trơn  
 Đền ơn sông núi cho tròn nghĩa dân

Theo đường thủy giặc tràn vào cửa  
 Từ Thuận An đến ngã Ba Sình  
 Hạp Chân nằm dưới Bao Vinh  
 Là kho thuốc súng dành riêng lúc cần

Đồn Hòa Duân, Côn Sơn chiến lũy  
 Linh lê dương phá hủy tan tành  
 Thêm kho thuốc súng để dành  
 Chẳng may trúng đạn cháy nguyên một làng

Lũ Tây tặc tràn gần tới Huế  
 Buộc quân ta vào thế đầu hàng  
 Chiếm đồn Nhuận Hải Thuận An  
 Hiệp thương được ký vôi vàng với Tây

### HÒA ƯỚC QUÝ MÙI (1883)

Cuối tháng Tám, quý Mùi hòa ước  
 Cũng còn gọi hòa ước Harmand  
 Hai mươi bảy(27) khoản ghi rành  
 Từ đây nước Việt Nam mình thuộc Tây

Trong hòa ước ghi ngay mấy khoản  
 Một: nước ta mất hẳn chủ quyền  
 Hai: để Công Sứ kể bên  
 Ba là: thu thuế độc quyền bán buôn

Chính phủ Pháp chủ trương xâm lược  
 Cùng Việt gian bán nước lưu manh  
 Hình thành một khối liên minh

Mang đi tất cả tài nguyên nước mình

Trong khi ấy nội tình triều chính  
 Phế lập vua mặc lệnh quyền thần  
 Sá gì phép nước luật dân  
 Loạn trong thì khó phần toan tính ngoài

### KIỆN PHÚC HOÀNG ĐỀ (1884)

Tường và Thuyết cho mời hoàng tử  
 Từ Vụ Khiêm về tới trong kinh  
 Đăng quang ở trước triều đình  
 Hiệu là Kiến Phúc cầm quyền quốc gia

Từ Khiêm Cung rước về nội điện  
 Nguyễn Giản Tông được tấn phong vương  
 Kiến Phúc niên hiệu đăng quang  
 Tuổi vừa mười bốn đang còn thơ ngây

Nhưng thực quyền trong tay Tường, Thuyết  
 Hai ông này xét duyệt thay vua  
 Lựa người thân tín a dua  
 Sửa sang quân bị phòng ngừa giặc Tây

Còn dân chúng từng ngày ngao ngán  
 Thấy triều đình thanh toán lẫn nhau

Giặc Tây rồi đến giặc Tàu  
 Tranh giành xâm xé mà đau vô vàng

“Nhất giang lưỡng quốc nan phân thuyết  
 Tứ nguyệt tam vương triệu bất tường  
 Đồng dao trẻ hát ngoài đường  
 Nghe như cay đắng, ngấm càn chán thay

Trong tình thế mỗi ngày mỗi tệ  
 Trong triều đình chia rẽ lẫn nhau  
 Tây cho mật thám xen vào  
 Dùng vàng, lấy bạc làm xiêu lòng người

Ở miền Trung nhiều nơi gần Huế  
 Lầm phong trào bắt bớ giáo dân  
 Bình Tây, sát Tả dã man  
 Thánh đường đốt phá, Việt gian truy lùng

Vùng Kim Long, Caspar giám mục  
 Dặn giáo dân gặp lúc lâm nguy  
 Tòa Kâm theo hướng mà đi  
 Chớ nên ngoan cố ở lì nơi đây

Vì vùng này: Hường Thành công tử  
 Kêu mọi người bức tử giáo dân  
 Lục sùng khắp cả mấy làng  
 Gần chùa Linh Mục, dọc đường Kim Long

Tường và Thuyết ra chung mệnh lệnh

Cho Đào Kiệt triệt đánh nhá thờ  
 Bởi vì nơi đó mưu đồ  
 Bắt tay với Pháp kẻ thù dân ta

Đối với giặc, tạm ra quốc lệnh  
 Truyền quan dân ngừng đánh giặc Tây  
 Chiều theo hàng ước mới đây  
 Triệt binh quân thứ phải ngay thi hành

Vua đầu hàng dân binh vẫn đánh  
 Khắp cả miền Hà Tĩnh, Nghệ An  
 Cũng như lục tỉnh trong Nam  
 Bên ngoài Bắc Thái, Hải dương, Ninh Bình

Patenôtre thân hành đến Huế  
 Xem lại điều áp chế trước đây  
 Điều nào không hợp thì thay  
 Mà trong hòa ước Qùy mùi đã ghi

Thảo luận về phần đất đã cắt  
 Ta nhất định buộc giặc trả lui  
 Dằng dai thương thuyết kéo dài  
 Qua năm mới ký với Tây được rằng

**HÒA ƯỚC GIÁP THÂN (1884)**

Trong hòa ước Giáp Thân đã ký  
 Pháp trả vài tỉnh lỵ cho ta  
 Từ Thanh Nghệ Tĩnh xét ra  
 Cũng như Bình Thuận giao qua Nam Triều

Có một điều Pháp yêu cầu được  
 Thu ấn vàng của nước Đại Nam  
 Do vua Trung Quốc gửi sang  
 Vào đời Thế Tổ đăng quang trị vì

**QUYỂN HAI MƯỜI SÁU****THÀNH LẬP LIÊN BANG ĐÔNG DƯƠNG**

Pháp muốn chia Đông Dương từng mảnh  
 Việc đầu tiên là đến Trung Hoa  
 Thiên Tân ký kết nghị hòa(1884)  
 Bắt tay Trung Quốc, buộc ta hết đường

Rồi quay sang Cao Miên dụ dỗ  
 Bảo nước này nên phải nghe theo  
 Đông Dương liên kết lợi nhiều  
 Pháp quốc bảo trợ nên vào liên bang

Norodom nghe Tây bày chước  
 Ký vào tờ hiệp ước Kim Biên(1884)  
 Từ đây đất nước Cao Miên  
 Do tay người Pháp nắm quyền quốc gia

Qua Ai Lao đặt tòa lãnh sự  
 Cử Pavie đại sứ lên đường(1887)  
 Oumkham Vạn Tượng quốc vương  
 Nghe lời đại sứ đất nhường cho Tây

Kể từ đây, Đông Dương thuộc Pháp  
 Chúng đem quân trấn áp khắp vùng  
 Đầm lầy, sơn cốc lục sùng  
 Ra tay vơ vét vô cùng dã man

Cái “Liên Bang Đông Dương”thuộc Pháp  
 Là ý đồ đã được thực dân  
 Âm mưu thôn tính lần lần  
 Cướp quyền, giành đất, tranh phần giữ dân

Không che mắt được dân trong nước  
 Là những người hiểu được nỗi đau  
 Chung tiền, góp sức cùng nhau  
 Khắp nơi hưởng ứng phong trào Văn Thân

Giết giáo dân muôn phần tàn bạo  
 Bởi vài người có đạo làm sai  
 Nên dân hận bọn theo Tây  
 Cam lòng cho lũ cướp này chỉ huy

Ở Nam, Ngải cũng như Bình Định  
 Đội nghĩa binh chận đánh giáo dân  
 Giết ngay linh mục Dupont  
 Porier, chung với Guégran tử hình

Nhiều tin đồn phải đành lánh nạn  
 Bị giết oan hai vạn giáo dân  
 Bên Lương, bên Giáo tranh phân  
 Nồi da xáo thịt vô ngần đau thương

Người thủ lợi là phường xâm lược  
 Đào hố sâu ngăn bước hai bên  
 Nhân dân nào sống được yên  
 Âm mưu nham hiểm, ngày thêm rõ ràng

### HÀM NGHI HOÀNG ĐẾ ( 1884-1888)

Vua Kiến Phúc ,năm Thân tạ thế(1884)  
 Đưa Ứng Lịch vào thế ngôi vua  
 Hàm Nghi niên hiệu bây giờ  
 Tân quân quá trẻ , mới vừa mười ba

Giặc bung ra ngoại ô Hà Nội  
 Chuẩn bị cho quân đội viễn chinh  
 Harmand rời khỏi hành dinh  
 Cử viên trung tá chiếm thành Hải Dương(8/1883)

Nhận được tin Thuận An thất thủ(8/1883)  
 Quân Nam triều bối rối nhiều hơn

Bichot nhân thể đánh luôn  
 Ninh Bình thất thủ bỏ đồn trống trơn(1883)  
 Thành Sơn Tây chiến trường đẫm máu(12/1883)  
 Pháp ra quân trên sáu pháo thuyền  
 Trong thành Tán Lý Kế Viêm  
 Cũng Lưu Vĩnh Phúc giữ quyền điều binh

Hơn ba ngày giao tranh ác liệt  
 Trong nội thành cạn hết quân lương  
 Hơn nghìn quân sĩ tử thương  
 Kế Viêm hạ lệnh mở đường rút lui

Quân Mãn Thanh theo lời cầu viện  
 Đã vượt biên tiến đến Bắc Ninh  
 Cùng ta chuẩn bị chiến tranh  
 Đào hào , đắp lũy xây thành cao thêm

Ở dưới quyền Millot thống lĩnh  
 Đem lũ đoàn thiện chiến đưa sang  
 Trong tay hỏa lực dữ dằn  
 Trong vòng nửa tháng đánh tràn Thái Nguyên(1884)

Chiếm Bắc Ninh rồi liên tiếp tới  
 Hưng Hóa xong ,tiếp nối Tuyên Quang  
 Giặc đang hưng phấn nghênh ngang  
 Quân ta thế yếu vội vàng rút lui

Hoàng Kế Viêm biết thời cơ hết

Theo lệnh vua về Huế trần tình  
 Để vua hiểu rõ tình hình  
 Nhiều người thất thế ẩn danh vào rừng

Dù hòa ước Thiên Tân được ký  
 Quân Mãn Thanh há lẽ chùn chân  
 Giúp ta vẫn cứ đưa quân  
 Phục binh Bắc Lệ giết hơn chục người

Chính phủ Pháp cử ngay sứ giả  
 Phản kháng Tàu vì đã nuốt lời  
 Đem quân đi đến các nơi  
 Ở vùng biên giới Lào Kay, Cao Bằng

Dùng hải quân biểu dương lực lượng  
 Cho hành quân về hướng Đài Loan  
 Báo cho Trung Quốc đầu hàng  
 Nếu không chúng sẽ đánh tràn Kê Lung

Mấy sư đoàn được dùng ứng chiến  
 Đưa chiến thuyền từ vịnh Hạ Long  
 Dàn ngang một dãy thần công  
 Bắn tan dàn pháo Kê Lung trên bờ(8/1884)

Ở Phước Châu bấy giờ hỗn loạn  
 Quân nhà Thanh dàn trận chiến thuyền  
 Bị ngay chiến hạm tuần duyên  
 Hải quân của Pháp bắn chìm hết trơn

Vùng Lạng Sơn giặc dồn ào ạt(8/1884)  
 Đổ quân vào đánh bạt Nam Quan  
 Cháy nhà bên phía Đồng Đăng  
 Kỳ Lừa phố chợ tan hoang bấy giờ

Vùng biên giới mịt mờ lửa đạn  
 Phùng tử Tài phá tán Lạng Sơn(1885)  
 Cờ đen vây ở Tuyên Quang(11/1884)  
 Giặc Tây đem lính Lê dương tiểu trừ

Việc Hàm Nghi lên ngôi Hoàng Đế(2/8/1884)  
 Lễ, không trình khâm sứ của Tây  
 Millot thống tướng liền sai  
 Gửi Tham mưu trưởng đến ngay Nam Triều

Buộc triều đình tuân theo cổ lệ  
 Tổ chức ngay một lễ đăng quang  
 Sứ thần bên Pháp cử sang  
 Dành quyền tuyên bố phong vương cho người

De Courcy đi ngay đến Huế  
 Y muốn vào ở cửa Ngọ Môn  
 Quan ta nhất định không nhường  
 Vì nhục quốc thể tổn thương triều đình

De Courcy tức mình ra lệnh  
 Buộc triều thần phải đến vấn an  
 Cho mời tất cả các quan  
 Sang tòa Khâm sứ để bàn việc dân(1885)

Các đình thần vô vàn phần nộ  
 Trước ý đồ của lũ giặc Tây  
 Dụ Tôn Thất Thuyết qua đây  
 Nhân cơ hội đó bắt ngay ông này

Tôn Thất Thuyết là tay dũng lược  
 Vị đại thần tính trước nguy cơ  
 Nên ông hạ lệnh bấy giờ  
 Phải cho chuẩn bị dự trừ động quân

### KINH ĐÔ THẤT THỦ

Ngày hai ba tháng Năm Ất Dậu(5/7/1885)  
 Lúc canh tư hỏa pháo dậy trời  
 Ấy giờ phát lệnh khắp nơi  
 Tấn công nhất loạt đánh loài ngoại xâm

Thuyết chia quân ra làm hai mặt  
 Vượt sông Hương vây chặt Tòa Khâm  
 Đây là đầu não Pháp quân  
 Giao Tôn Thất Lễ diệt tan tức thì(1885)

Mặt thứ nhì do Trần Xuân Soạn  
 Đồn Mang Cá thanh toán thật nhanh  
 Giặc Tây bị đánh thành linh  
 Xuống hầm trú ẩn qua đêm kinh hoàng

Lính Lê dương từ đồn Mang Cá  
 Chia ra làm hai ngã tiến binh  
 Mặt sau đánh cửa Hòa Bình  
 Bên hông công hãm cửa thành Đông Ba

Chiếm thượng thành tiến qua Lục Bộ  
 Từ Thượng Tứ đánh tới Ngọ Môn  
 Dân binh hỗn loạn kinh hồn  
 Giặc Tây đốt phá chẳng còn lại chi

Từ Tịnh Tâm ngó về Thượng Tứ  
 Cờ tam tài phất gió tung bay  
 Tin đưa thất thủ kỳ đài  
 Vào lúc đúng Ngọ trưa ngày hai ba

Giặc phá nhà cướp đi của cải  
 Đốt Chợ Mới rồi trại Tuyển Phong  
 Đốt khu Long Võ Bộ Công  
 Vào ngay chính điện tấn công Kiền Thành

Phía hữu ngạn Nam binh rút chạy  
 Vượt qua sông bám lấy Kim Long  
 Giặc đang ở thế thượng phong  
 Đem thêm hỏa pháo phản công Nam Triều

At tiếng kệu lương dân vô tội  
 Súng của Tây vang dội đi đùng